

วรรณกรรมท้องถิ่น กับประโยชน์ใช้สอย

พิเชฐ แสงทอง

วรรณกรรมท้องถิ่นกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลานั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นเหนียว จนอาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการหรือความเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมในท้องถิ่นนั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้โดยทีเดียว ดังงานศึกษาของสุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สื่ออยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่น หรืองานศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและเศรษฐกิจของชุมชนที่สัมพันธ์กับวรรณกรรมนิราศภาคใต้ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงทศวรรษ 2520 ของพิเชฐ แสงทอง (2545) และวรรณกรรมกับสังคมและเศรษฐกิจชุมชนจากวรรณกรรมในยุคการพิมพ์ ของวินัย สุกใส (2545) ขณะที่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมสมัยใหม่ ยงยุทธ ชูแว่น และประมวล มณีโรจน์ ก็ได้ศึกษาถึงการเคลื่อนเปลี่ยนของคตินิยมของผู้คนในชุมชนลุ่มทะเลสาบที่สะท้อนอยู่ในวรรณกรรมของนักเขียนรุ่นทศวรรษ 2520-2530 (ยงยุทธ ชูแว่น ประมวล มณีโรจน์, 2532)

งานศึกษาเหล่านี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและสัมพันธ์ของวรรณกรรมต่อประวัติศาสตร์ชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา แต่ทว่า มันยังเป็นหลักฐานที่พอจะยืนยันให้เห็นด้วยว่า วรรณกรรมนั้นมีบทบาทต่อชุมชนอย่างสูงยิ่ง จนกระทั่งสามารถเก็บซับประวัติศาสตร์หลากหลายมิติของชุมชนเอาไว้ได้

บทบาทสำคัญประการหนึ่งของวรรณกรรมท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาในอดีตก็คือการร้อยรัดและสร้างพลังให้แก่ชุมชน โดยเฉพาะในช่วงก่อนทศวรรษ 2530 ที่ปรากฏให้เห็นการใช้วรรณกรรมทั้งในการเสกเพื่อความบันเทิง การสร้างเพื่อการจดจำเรื่องราว การสร้างเพื่อสอนสั่ง และสืบทอดอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนและเครือญาติ เช่น การใช้วรรณกรรมเพื่อขับร้องกันในหมู่บ้านยามว่างจากการทำเกษตรกรรม โดยมีคนในชุมชนมานั่งฟังหรือการขับร้องกันในครัวเรือนเพื่อกล่อมและขัดเกลาเด็ก อีกทั้งยังมีวรรณกรรมอีกจำนวนหนึ่งที่ทำหน้าที่สอนสั่งโดยตรงเพื่อควบคุมประพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ในห้วงเวลานี้ ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ชุมชนจึงมีลักษณะเด่นพอที่จะจัดให้เป็นยุคที่เรียกว่า “วรรณกรรมประจำถิ่น” ซึ่งจะอยู่ในช่วงตั้งแต่ทศวรรษ 2460-2510

ในยุคนี้ ด้านการแต่งคำประพันธ์ มีลักษณะเด่นประการหนึ่งเกิดขึ้นในชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลา คือการแต่งกลอนเครือญาติ หรือชื่อคนในหมู่บ้าน โดยการนำชื่อของหัวหน้าครอบครัว สามเษภรรยา มาผูกเป็นกลอนเพื่อให้จดจำได้ง่าย ดังที่พบได้ในหลายชุมชน ทั้งในเขตนครศรีธรรมราช และพัทลุง คำประพันธ์ลักษณะนี้มีหน้าที่สำคัญก็คือการผูกโยงคนในท้องถิ่นเข้าด้วยกันให้กลายเป็นที่จดจำ

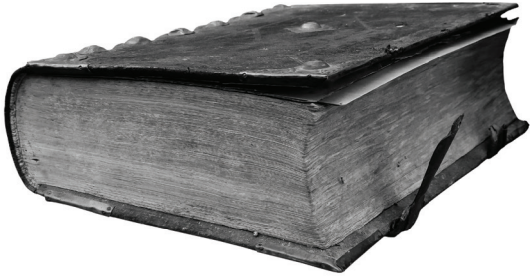
คำประพันธ์ประเภทนิราศก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นประจักษ์หลักฐานถึงความสัมพันธ์ระหว่าง

“

วรรณกรรม
ยังเป็นเป้าหมายของการเสพ
ทั้งโดยการฟังและอ่าน
ซึ่งพลังของวรรณกรรม
จะส่งผลไปถึงผู้ฟังและผู้อ่าน
ให้มีพฤติกรรมและมโนทัศน์
ต่อสังคมและโลกบางอย่าง
ที่วรรณกรรม
ต้องการจะสื่อ

”

วรรณกรรมท้องถิ่นกับการร้อยรัดและสร้างพลังให้แก่ชุมชนของยุควรรณกรรมประจำถิ่น ดังเราจะพบว่า ภูมิศาสตร์ที่หลากหลาย มีทั้งทะเล ป่าเขา และทุ่งนา ในพื้นที่กว้างขวางไม่มาก (จากฝั่งอ่าวไทยไปอันดามัน) ก็เอื้อให้เกิดการปะทะประสานทางสังคมและวัฒนธรรม กระตุ้นให้เกิดการเดินทาง เพื่อสัมผัสกับสิ่งแปลกตาแปลกใจ ชิดใกล้กับความเปลี่ยนแปลงที่แปลกหูแปลกตา ก็น่าจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้วรรณกรรมมีความสำคัญในฐานะเครื่องมือชักโยงสายใยของผู้คนในเขตวัฒนธรรมดังกล่าว ความจำเป็นในการใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือเอื้อประโยชน์แก่ชุมชน ทำให้ลักษณะเด่นของ “นิราศภาคใต้” นั้นมีความแตกต่างไปจากนิราศภาคกลาง ซึ่งเป็นแหล่งต้นที่กวีใต้ได้รับอิทธิพลมา กล่าวคือ นิราศภาคใต้มุ่งเน้นบันทึก

ชุมชนบ้านทึกผู้คน และพรรณนาการเดินทาง เขียนขึ้นจากการเดินทางไปพบกับเหตุการณ์ระหว่างทางต่าง ๆ นานา เช่น การเยี่ยมญาติ การเดินทางไปบำเพ็ญบุญของพระสงฆ์ในชุมชนต่างๆ การหลบหนีการจับกุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือแม้แต่การพรรณนาตามรายทางหมู่บ้านตำบลเพื่อบรรยายสภาพอันอดอยากแร้นแค้นของชาวนา ไม่ใช่นิราศประเภทคร่ำครวญหวนให้เมื่อคราวจากนางอันเป็นที่รัก

บทบาทของวรรณกรรมในห้วงเวลาดังกล่าวส่งผลต่อชุมชนทั้งในแง่ที่คนในชุมชนเป็นผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมนั้นๆ ขึ้นมาเอง หรือปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมวรรณกรรมจากภายนอกให้กลายเป็นวรรณกรรมประจำถิ่น บทบาทนี้ ทำให้วรรณกรรมกลายเป็นแหล่งบันทึกประวัติศาสตร์สังคม วัฒนธรรม และความคิดของชุมชนเอาไว้ได้เป็นอย่างดี ในหลายชุมชน วรรณกรรมที่ถูกสร้างได้กลายเป็นแหล่งอ้างอิงของการผูกสายใยเครือญาติ เป็นต้นคำของการสืบย่านสาวโยด ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง “แห่แมว-เมืองลิด” ของชุมชนชะรัด-กงหรา อ.กงหรา จ.พัทลุง และวรรณกรรมเรื่อง “นิราศวัดหรั่งแคบ” ของชุมชนจันนา ต.ดอนทราย อ.ควนขนุน จ.พัทลุง วรรณกรรมนิราศเรื่อง “นิราศรับพัชนี” ที่กวีใช้เป็นพื้นที่สำหรับจารึกสายใยเครือญาติและศิษย์ทางธรรมในชุมชนรายทางรถไฟจากสงขลาไปถึงกรุงเทพฯ

และนิราศ “จินตนาจาริก” ที่บอกเล่าถึงพิภพเครือญาติของพระสงฆ์รูปหนึ่งที่มีตลอดรายทางเดินเรือทะเลด้านอ่าวไทย จากกรุงเทพฯ จนถึงสงขลา

ในอีกบทบาทหนึ่ง วรรณกรรมยังเป็นเป้าหมายของการเสพทั้งโดยการฟังและอ่าน ซึ่งพลังของวรรณกรรมจะส่งผลไปถึงผู้ฟังและผู้อ่าน ให้มีพฤติกรรมและมโนทัศน์ต่อสังคมและโลกบางอย่างที่วรรณกรรมต้องการจะสื่อ ซึ่งโดยมากแล้วจะปรากฏการสอนสั่ง หรือการชี้แนะวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติใดๆ ที่ถูกทำนองคลองธรรม บทบาทด้านนี้ของวรรณกรรม จะเห็นได้จากวรรณกรรมท้องถิ่นกลุ่มทะเลสาบจำนวนมากในช่วงทศวรรษ 2490-2520 ที่มุ่งเสนอขายสาระเรื่องหลักธรรมและคำสอนทำให้เกิดวรรณกรรมประเภท “คำสอน” ขึ้นอย่างหนาตา เคียงคู่กับวรรณกรรมประเภทนิราศ (ชวนเพชรแก้ว, 2547)

การทวีปริมาณขึ้นของวรรณกรรมคำสอนทำให้เห็นได้ว่าวรรณกรรมกลุ่มนี้มีบทบาทต่อการหล่อหลอมมโนทัศน์และเป็นเป้าหมายพฤติกรรมของคนในชุมชนได้อย่างเด่นชัด มันจึงเป็นสิ่งยืนยันให้เห็นประโยชน์ของวรรณกรรมที่มีต่อชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

แม้ว่านั่นจะหลายสิบปีมาแล้วก็ตาม. ■

